

ВОЈВОДИНА У НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОЈ БОРБИ

Као и у осталим крајевима наше земље, и на подручју Војводине су основу за предузимање организованих војно-политичких мера за отпор окупатору чиниле одлуке ЦК КПЈ усвојене на Мајском саветовању у Загребу 1941. год. После ових одлука, у другој половини маја, Покрајински комитет (ПК) за Војводину је одржао састанак у Новом Саду и поред других мера донео одлуку о формирању широке мреже војних комитета и месних војних десетина. Поред војног комитета при ПК,¹⁾ у овом периоду се и при окружним и среским комитетима формирају војни комитети у које су ушли најистакнутији партијски активисти. Уз помоћ ПК ови комитети су развили широку акцију за сакупљање оружја, формирање месних војних десетина²⁾ и предузели друге мере за организовање отпора окупатору на територији Војводине.

Широке војне и политичке припреме било је могуће провести захваљујући чињеници да је на територији Војводине КПЈ још у предратном периоду имала развијену мрежу партијских и скојевских организација преко којих је остварила снажан утицај на политичка кретања у Војводини. Ова околност повољно је деловала на ширину и темпо припрема за борбу против окупатора. Међутим, вештачком поделом Војводине на три одвојена и од разних непријатеља окупирана дела,³⁾ рад и утицај Покрајинског и војног комитета на темпо припрема за отпор у неким деловима, а нарочито у Срему, били су озбиљно отежани. Покушај да се ове тешкоће савладају учињен је када је ПК на место једног војног комитета, баш уочи напада Немачке на СССР, формирао посебне обласне војне комитете за Банат, Бачку и Срем. Њиховим формирањем тактички је означен крај једног периода у коме су створени сви предуслови за оружани отпор окупатора. После капитулације бивше Југославије, партијске организације на територији Војводине нису стајале скрштених руку. То време је

¹⁾ На челу војног комитета налазио се Радивоје Ђирпанов, истакнути члан ПК и стари члан КПЈ.

²⁾ У почетку су представљале погодну форму за окупљање и припремање људи за отпор окупатору, а у току устанка служиле су као основа за стварање и попуну партизанских одреда и диверзантских група.

³⁾ Бачку су окупирали Мађари, Банат — Немци, док је Срем прикључен усташкој тзв. НДХ.

до максимума искоришћено за учвршћивање и омасовљавање организација КПЈ и СКОЈ-а, за окупљање и укључивање у НОП свих поштених и за борбу спремних родољуба Војводине. Ослањајући се на све ово, ПК је и могао 23. јуна⁴⁾ да донесе одлуку о предузимању непосредних организационо-политичких и војничких мера срачунатих на стварање оружаних група и одреда за борбу против окупатора. Крајем јуна он већ доноси и одлуку о формирању штаба НОП Војводине и одговарајућих војних штабова при окружним и среским комитетима, као и одлуку о постепеном формирању и активирању партизанских одреда на територији Бачке, Баната и Срема. Уочавајући изузетан значај обезбеђења веза између Баната, Бачке и Срема, ПК одлучује да се, пре осталих, формира Жабалски и Бачкопаланачки партизански одред, што касније није било остварено.

Формирањем Штаба Војводине створени су услови да се брига око нараслих војних проблема и непосредног руковођења војним припремама и борбеним дејствима пренесе са Покрајинског комитета и нижих партијско-политичких руководстава директно на одговарајуће војне штабове. То је убрзало формирање и активирање партизанских одреда на територији Војводине. И када је ЦК КПЈ позвао 4. јуна народ Југославије на устанак против окупатора, наоружани комунисти и родољуби Војводине били су спремни да поведу ту борбу. Прва партизанска група изашла је на терен 12. јуна у панчевачком срезу. Наредних дана наоружани припадници месних партизанских десетина широм Баната напуштају своја родна места и у непосредној близини, прикривени „шумом“ кукурузних поља и класјем већ готово зрелог жита, формирају Меленачки, Зрењанински, Кумански, Мокрински, Кикиндски, Панчевачки, Карађорђевачки и Драгутиновачки партизански одред. И на територији Бачке, месне партизанске десетине из Новог Сада, Сомбора, Суботице, Бечеја, Жабља, и других места излазе на терен ради учешћа у паљењу жита и вршењу других саботажа. Прве партизанске групе у Срему су се појавиле почетком августа. Фрушкогорски и Подунавски одред се формирају у септембру, док се Шајкашки партизански одред у Бачкој појављује тек крајем новембра 1941. године. Укупно, на територији Војводине је у 1941. години дејствовало 10—12 мањих партизанских одреда.

АКТИВНОСТ ОДРЕДА

Формирањем многобројних одреда у Банату и појавом оружаних група (касније одреда) на подручју Бачке и Срема био је приведен крају део задатка који је поставио ЦК КПЈ 22. јуна и 4. јула. Тиме је створена основа за почетак оружане борбе и даље јачање партизанских одреда. Наоружани одреди народа Војводине у којима су се, упоредо са Србима и Хрватима, налазили и најбољи синови војвођанских Мађара, Русина, Словака и припадника других националних

⁴⁾ Састанак ПК је одржан у једној виноградарској кући близу Зрењанина.

мањина и група, били су спремни да отпочну борбу против окупатора. И, као што је познато, на ово се није морало дуго чекати. Већ 12. јула борци Панчевачке партизанске групе врше диверзију на прузи Панчево — Вршац и воде борбу са непријатељем у близини Владимироваца. Следећих дана јула (21, 25, 27, 28. итд.) један за другим: Зрењанински, Кумански, Меленачки, Мокрински и остали одреди Баната, уништавају непријатељске патроле и страже, пале вршалице, жито итд. Они ликвидирају власти окупатора по селима и уништавају живу силу и материјална добра непријатеља. Упоредо са борбама у Банату, партизанске десетине у Бачкој почињу 19. јула да уништавају жетву, да врше саботаже и диверзије на железничким пругама када је и дошло до првих мањих борби са непријатељским јединицама.

Акције у Срему почеле су 4. августа. По обиму су биле нешто мање, али је значај неких од њих, као што је акција за ослобађање политичких затвореника из Сремске Митровице,⁵⁾ далеко превазилазио границе територије на којој су изведене.

Активност партизанских одреда Баната, Бачке и Срема била је у 1941. години знатна. Они су за то време извели преко 150 акција. У Банату их је било 90, у Бачкој око 50, а у Срему око 20. Тај број сведочи о замаху оружане борбе на овом подручју, а њихов војни и политички значај, без обзира на то што се оне по величини не могу мерити са значајнијим акцијама изведеним у Србији, Босни и другим крајевима Југославије, био је изузетно важан. Међу значајније акције свакако спадају: јунска саботажа на панчевачком железничком чвору коју је организовао МК Панчево, у којој је дошло до судара више композиција са немачким трупама упућеним за источни фронт, напад Куманско-меленачког одреда на Меленце; напад уједињеног Банатског одреда на граничну караулу и фабрику кудеље код Српске Црње; напад на Мокрин и друга места у Банату; десетине акција у Бачкој у циљу уништења жита и кудеље, међу којима се посебно истичу акције изведене у рејону Новог Сада, Бечеја, Врбаса, Сомбора и др. Осим тога, на подручју Бачке изведено је више саботажа на железничкој прузи Нови Сад — Тител и Нови Сад — Бечеј; уништени су сигнални уређаји на железничкој станици Нови Сад; спаљена је мађарска читавница и изложба у Новом Саду итд. У Срему се, поред акције за ослобађање затвореника, истичу саботаже на прузи Београд — Загреб и заседа изведена 13. новембра код М. Ремете.

Борбена активност у Банату и Бачкој била је нарочито интензивна у току лета и јесени 1941. године. Касније, услед масовног терора непријатеља над становништвом, огољавања поља и приближавања зиме, отежаног маневровања јединицама, недовољне припремљености и прилагођености за борбу у постојећим условима, борбена активност је почела нагло да попушта, па је чак доведен у питање и опстанак јединица на овом подручју. Ову опасност учева и Покрајински комитет који, да би избегао кризу и спасао одреде од уништа-

⁵⁾ Изведена је 21/22. августа под руководством ОК СКОЈ-а.

вања, доноси одлуку да се одреди што пре пребаце у Срем.⁶⁾ Међутим, та одлука није могла бити успешно остварена с обзиром да ПК и Штаб НОПО Војводине нису имали везу нити потпунију представу о ситуацији у Срему, а сама организација покрета Срема је имала низ крупних недостатака. Последице су биле недогледне за НОП на подручју Баната и Бачке.

Погибија великог броја бораца у критичном периоду 1941/42. године и безобзиран терор у току кога је бачено под лед, обешено или стрељано преко 10 000 људи у Банату и Бачкој, а више десетина хиљада одведено у концентрационе логоре, нису могли пољуљати решеност малог броја преживелих бораца и народа овог краја да настави започету борбу. Међутим, то не значи да окупатор није успео да у току 1942. године увелико дезорганизује и привремено неутралише НОП на овом подручју.

Пошто се у овом чланку не може дати детаљнија анализа узрока који су довели до привременог пораза оружаног устанка на подручју Баната и Бачке, покушаћемо да наведемо бар неке од њих. Пре свега, треба нагласити да су неповољни теренски услови и сложене политичке прилике, условљене многонационалним саставом овог подручја,⁷⁾ били чиниоци о којима се и у току припрема, и за време самог устанка морало водити више рачуна. Тако, на пример, оријентација ПК да се већ почетком јула пређе на оружани устанак ширих размера није била у потпуном складу са објективним војним и политичким приликама на овом подручју, нити су за то потпуно извршене одговарајуће припреме, без обзира на то што је расположење народа за борбу било очигледно. Следећа крупна слабост испољила се приликом стварања партизанских одреда у Бачкој и Банату. У Банату је већи број мањих одреда формиран само у ширем рејону Зрењанин — Кикинда — Бечеј, један мали одред у Пешчари, док су остали делови Баната у том погледу остали неактивирани. У Бачкој је ситуација била још тежа, јер су многобројне активирани партизанске десетине остале све до новембра војнички необједињене. Осим тога, новоформиран одреди су били везани за своју територију и неприпремљени за дејство у јесењим и зимским условима. Зато су оголела поља, јесен и зима 1941. године довели одреде и НОП Баната и Бачке у готово безизлазан положај. То је још више погоршано терором непријатеља над становништвом које, ни политички ни организационо, није било довољно припремљено да прихвати и заштити своје борце од налета непријатеља.

Док је ослободилачки покрет у Банату и Бачкој преживљавао тешку кризу, он у Срему добија у то време нарочито организован карактер, и то како у погледу војних и политичких припрема, тако и у

⁶⁾ Одлука је донета средином септембра, а неуспео покушај пребацивања за Срем извршен је 1. октобра 1941. године.

⁷⁾ Према попису становништва од 1921. год. на територији Војводине је, поред осталих, живело и око 330 000 Немаца, 380 000 Мађара, 74 000 Румуна, 45 000 Словака итд.

погледу ширине платформе за окупљање свих родољуба у борбу против окупатора. Полет је настао крајем 1941. године када је донета одлука да преостали део Фрушкогорског одреда (састављен претежно од истакнутих политичких активиста Срема, после одласка политичких затвореника⁸⁾ пренесе тежиште свога рада привремено на организовану политичку активност у селима.

Ова одлука ОК је дала позитивне резултате. Она је омогућила да се раније започете припреме за борбу доведу до краја. Дању и ноћу, широм Срема, одржавају се партијски и војни састанци на којима се примају нови чланови, прикупља оружје, лекови и сл. Резултат тога је био тај да су у преко 60% места Срема створене месне партизанске десетине (укупно од 200) у које је укључено преко 3 000 родољуба спремних за борбу. Срем постаје центар отпора упркос терору, масовним хапшењима, стрељањима и пљачки коју је окупатор предузео 1941/42. године. Касније, када су партизански одреди из северозападних делова Србије, под притиском непријатеља, били принуђени да дођу на ову територију, Срем постаје и центар оружане борбе народа Војводине. Становништво Мачве и Посавине било је у то време изложено нечувеним зверствима од стране немачког окупатора и удружених издајица српског народа.

Замах НОП-а Срема постао је још снажнији после окружног партијског саветовања децембра 1941. године⁹⁾ када је поред других мера, заузет став да се убрзаним војно-политичким припремама што пре обезбеди прелазак на оружани отпор ширих размера и донета одлука да се формира штаб НОПО за Срем, што је извршено 5. I 1942. године.

Закључци и ставови усвојени на децембарском окружном саветовању озбиљно су допринели организацијско-политичком учвршћењу и омогућили бржи прелаз на оружани устанак који са познатом „мартиначком буном“,¹⁰⁾ борбама код Ирига, Крушедола, В. Ремете и Гргетеге, у првим месецима 1942. године, добија широке размере. Партизански одреди су, већ после првих окршаја, показали да представљају респективну снагу НОП-а коју непријатељ није више могао уништити. Преко 365 мањих и већих акција које су у току 1942. године извели Фрушкогорски, Подунавски и касније формирани Посавски одред то недвосмислено потврђује. У овим акцијама убијено је, рањено или заробљено око 1.500 непријатељских војника. Заплењено је преко 710

⁸⁾ Бивши полит. затвореници из Ср. Митровице, ослобођени 21/22. августа, по директиви ЦК СКЈ пребачени су 30. септембра у Србију. Противно договору, најбољи део бораца са 2 п/м и преко 40 пушака није се враћило из Србије. Са преосталих 20 бораца Фрушкогорског одреда (претежно активиста) није се у оно време могло предузети ништа озбиљније без потребних припрема. Зато је одлучено како је горе наведено.

⁹⁾ Саветовање је одржано у селу Пећинци око 14 км југоисточно од Руме.

¹⁰⁾ Израз није сасвим адекватан, али се у терминологији НОП-а Срема често употребљава. Односи се на оружани напад на с. Мартинце, борбу вођену наредних дана код Адашеваца, Моровића, Грка и других места запад. Срема. На челу се налазио стари револуционар и комесар штаба за Срем, народни херој Станко Пауновић Вељко.

пушака, 28 пушкомитраљеза, а уништено је неколико локомотива, преко стотину вагона итд. Уништена је непријатељска власт и ликвидирана посада у око 30 села. Извршено је на десетине напада на непријатељска упоришта, као што су: Лединци, Врдник, Манђелос, Раковац, Гргетег, Черевих, Бешеново, Буковац и друга места.

БОРБА ЗА ЖЕТВУ

О резултатима борби вођених првих месеци 1942. године и њиховом утицају на стање и расположење непријатеља у Срему види се из следећих редова једног њиховог извештаја:

„... Духови су малаксали, воља и отпор су исцрпљени. Срем ће постати друга Босна уколико се енергично не стане на пут партизанској промичби.“⁽¹¹⁾

Под паролом „ни зрно жита окупатору“ партизански одреди Срема, са члановима Партије и Скоја, уз широко учешће и подршку народа, уништавају велике количине жита да не би пало непријатељу у руке. Ватре које су буктале широм Срема изазивале су страх и бес код окупатора и његових помагача. И поред специјалних појачања доведених за очување жетве, непријатељ је био немоћан да ово спречи. У току ових акција спаљено је око 5 000 тона жита, близу 150 вршлица, око 200 косачица, не рачунајући огромну количину жита коју је народ сакрио и оставио за сопствену исхрану и исхрану својих бораца. Упоредо са акцијама за уништавање жита, партизански одреди су извршили и низ успешних напада на непријатељске јединице које су обезбеђивале жетву. У нападу на Краљевце заробљено је 35 непријатељских војника и заплењено 2 пушкомитраљеза. Код Мишковаца су заробљена 34, а у нападу на Попинце 20 непријатељских војника итд. Осим тога, у току 1942. године партизанске јединице Срема биле су често принуђене да воде тешке одбрамбене борбе са јаким окупаторским снагама од којих је посебно значајна „велика офанзива“⁽¹²⁾ на Фрушку гору.

Застрашен наглим развојем и јачањем НОП-а у Срему и почен неуспехом до тада изведених бројних офанзива против наших јединица, непријатељ за ову офанзиву, поред усташко-домобранских снага, ангажује и главне снаге 704. и делове 714. немачке дивизије како би „коначно ликвидирао“ жариште устанка које се налазило на домаку Београда и Новог Сада. Против 500—600 партизана Фрушкогорског и Подунавског одреда непријатељ ангажује више од 20 000 војника. Преко 30 непријатељских војника на једног партизана обећавали су успех. Међутим, непријатељ се грдно преварио. Партизански одреди Срема су се, после тешких и упорних борби, нарочито Фрушко-

¹¹⁾ Општа бојна релација (Извешће) за месец април, Архив ВИИ.

¹²⁾ Односи се на офанзиву непријатеља предузету против Фрушкогорског и Подунавског одреда у времену од 24. до 30. августа 1942. год. Пошто је непријатељ у овој офанзиви ангажовао до тада далеко најјаче снаге против партизана у Фрушкој гори, она је од народа и бораца названа „велика офанзива“.

горског одреда, без већих губитака пробили из обруча и продужили са дејством у позадини непријатеља. И, уместо да уништи партизане Срема, он се већ наредних дана и недеља суочава са новим и још већим снагама у Срему и још већом одлучношћу народа овог краја да се бори. Зато он свој бес испољава над голоруким народом. Под руководством усташког злочинца Виктора Томића, покретни преки суд стрељао је преко 6 000 људи, а више од 10 000 је отерано у логоре смрти. Али, упркос злочинима број бораца је из дана у дан бивао све већи. У јулу 1942. у Срему већ дејствују три одреда чије је бројно стање у септембру нарасло на преко 900 бораца.

Са завршетком офанзиве на Фрушку гору, у развоју НОП и оружане борбе Срема завршен је један значајан период који нам даје могућности да се, макар и у најопштијим цртама, осврнемо на карактеристике и специфичности овог развоја. Пре свега, од особитог је значаја истаћи да је дотадашњи развој НОП-а у Срему недвосмислено показао да се оружана борба против окупатора може успешно водити и у овако неповољним географским, теренским и политичким условима, а да се тешкоће могу савладати упорним радом, широком мобилизацијом народа и избором адекватних форми војне организације и одговарајуће тактике партизанских јединица. Хроничан недостатак довољне количине оружја, одвојеност Срема од осталих устаничких подручја, слаба веза са вишим војно-политичким руководством, мали простор за маневар снага итд. нису ни за моменат могли одлучујуће утицати на складан развој НОП-а и партизанских одреда на овом подручју. Али је све то од војног и политичког руководства НОП-а и партизанских јединица захтевало брзо реаговање и прилагођавање новонасталим условима. У погледу избора задатака и објеката напада показало се да је оријентација партизанских одреда (у првим месецима 1942. године) на масовне оружане акције, срачуната на уништење мањих непријатељских посада и окупаторске власти, била вишеструко значајна. То није било само зато што се помоћу ових акција долазило са мање жртава до тако потребног оружја, већ пре свега што је помоћу њих непријатељу онемогућена политичка и економска контрола подручја и становништва Срема. Оваква оријентација омогућила је брзо ширење партизанске територије, стварала повољније услове за лакше маневровање одреда и наш јачи политички утицај на ослобођеном подручју. Све акције које су изведене у овом периоду биле су изненадне, краткотрајне, вођене лукаво и претежно ноћу. То је код непријатеља уносило пометњу и доводило до развлачења његових снага. Касније, а нарочито у периоду борбе за жетву, ојачане партизанске јединице Срема врше успешне нападе на поједине веће окупаторске јединице, организују заседе и уз помоћ народа учествују у уништавању жетве и непријатељских јединица које је обезбеђују.

Све ове акције имале су огроман војнички и политички значај за развој НОП-а и јачање партизанских јединица Срема. Посебно је значајно искуство стечено у периоду борбе за жетву. Не само што је било могуће изводити акције на непошумљеним и проходним под-

ручјима удаљеним од Фрушке горе и босутских шума, већ је, ослонцем на подршку народа и коришћењем бујне вегетације, било могуће и трајно дејство партизанских одреда (пример Посавског партизанског одреда на подручју југоисточног Срема). Међутим, ова могућност потпуно је сагледана тек после августовске офанзиве на Фрушку гору. Тада је коначно схваћено да ослонац и база партизанских јединица у Срему не може бити само мала и проходна Фрушка гора, већ да то мора бити цео Срем, сва његова села и цео народ. Ово искуство, као и друге војне и политичке мере, предузете после августовске офанзиве, омогућили су даље незадрживо јачање партизанских јединица и НОП-а у Срему, а посредно и активирање НОП-а у Бачкој и Банату. Осим тога, од значаја је истаћи да је релативна непокретљивост и везаност за Фрушку гору често доводила одреде у ситуацију да воде и некорисне одбрамбене борбе са непријатељем, а у току августовске „велике офанзиве“ да прихвате одбрану од огромних непријатељских снага што је могло да има недогледне последице.

ОДЛАЗАК У ИСТОЧНУ БОСНУ

Крах непријатељске „велике офанзиве“ омогућио је даљи прилив нових бораца, јачање и нарастање НОП-а у Срему. У духу директиве Штаба III оперативне зоне Хрватске, ОК за Срем је у току септембра предузео мере за реорганизацију својих јединица. Од Фрушкогорског, Подунавског и Посавског одреда и Босутске чете формирана су три батаљона, док је на место Главног штаба за Срем формиран Штаб одреда у чији су састав ушли новоформирани батаљони. Ово је пружало могућност бољег груписања снага за извршавање појединих задатака, обезбеђивало већу покретљивост јединица и бољу координацију међу батаљонима. Дејство реорганизованих и знатно ојачаних снага у овом периоду, упоредо са даљим, наглим јачањем НОП-а, показало је да на овако ограниченом, врло комуникативном, проходном и, са доласком јесени, оголелом терену Срема, није више могућно маневровање и опстанак овако јаким снага, а да се при томе не доведе у питање не само њихова безбедност већ и даљи складан развитак НОП-а на овом подручју. Зато је одлучено да се главни део партизанских снага пребаца из Срема на неко друго подручје. Део снага који ће бити остављен у Срему требало је да својим дејством обезбеди континуитет оружане активности на овом подручју, омогући даље јачање НОП-а и остварење нових јединица. У овој ситуацији избор није био велик. У обзир је долазила Славонија и источна Босна. Пребацавање у Славонију водило је преко неповољног, врло комуникативног и поседнутог подручја између Шида и Дил-горе, чије је становништво било под знатним утицајем непријатеља. Зато је на основу процене о очигледним тешкоћама са којима би било скопчано не само пребацавање снага већ и касније упућивање нових бораца, одлучено да се снаге пребаце у источну Босну. Ослонцем на босутске шуме, са овим снагама би било лакше одржавати везу. Долазак 6.

источnobосанске бригаде у Срем,¹³⁾ у периоду када је о горњем проблему вођена дискусија, знатно је олакшало реализацију ове одлуке.

Одлука ОК да се са главним снагама из Срема иде у источну Босну имала је далекосежан значај за даљи развој НОП-а не само у Срему, већ и на целој територији Војводине. Том одлуком је откљоњена опасност да нарасле партизанске јединице Срема буду у току јесени и зиме, услед неповољних временских прилика и скучености простора за маневар, изложене ударима вишеструко јачих снага непријатеља. Осим тога, релативно повољни услови за одржавање везе са источном Босном омогућили су да се стотине и стотине родољуба благовремено упуте у Босну. Позитивно дејство одлуке о упућивању главних снага из Срема у источну Босну нарочито се манифестовало у току 1943. године када је требало примити велику масу добровољаца из Срема и стотине родољуба из Бачке и Баната. Ништа мање позитивно дејство није имала ова одлука ни за даљи развој НОП-а и оружане борбе у источној Босни, где су снаге 6. источnobосанске бригаде и Мајевичког одреда биле недовољне да се одупру окупатору и усташко-четничким снагама. О томе недвосмислено говори и моменат када је 6. бригада, под притиском удруженог непријатеља, морала да напусти источну Босну и привремено пређе у Срем. Заједничка борба те бригаде и Фрушкогорског батаљона са немачким батаљоном у босутским шумама, у којој је убијено преко 100 Немаца, значила је нов подстрек Срему, док су успешне борбе источnobосанских и војвођанских бораца против Немаца и усташко-четничких банди у источној Босни директно омогућиле даље јачање и учвршћивање НОП-а како на територији источне Босне тако и на територији Војводине.

Колики је био значај пребацивања главних снага из Срема у источну Босну види се и по томе што су о овом значајном догађају дате још у току рата оцене од Штаба III оперативне зоне Хрватске и од стране ЦК КПЈ. Не познајући ситуацију у Срему, услед слабе везе и велике удаљености, Штаб III оперативне зоне је осудио овакву одлуку и у свом писму Штабу III (Сремског) одреда од 2. XII каже:

„Ви сте, поред 250 бораца који су послати у 6. бригаду према наређењу Врховног штаба, послали у Босну и 400 бораца на зимовање. Овакав опортунистички став дошао је... Можда је мало престрого речено, али оно што није могао непријатељ својим офанзивама и војничком снагом, то сте учинили ви. Нема зимовања за нашу партизанску војску, све док и један окупаторски војник стоји на нашој земљи, док банду не отерамо на вечно зимовање.“¹⁴⁾

Супротно горњој оцени ЦК КПЈ о истом догађају каже:

„Врло је добро што сте се повезали са VI бригадом и што сте учинили као што пишете. Ако би претила опасност за ваше људство у одреду и остале ненаоружане треба их пребацити тамо где ће се моћи одржати, па

¹³⁾ После дуготрајних борби са удруженим немачко-усташким и четничким снагама у источној Босни, 6. бригада се 5/6. октобра пребацила у Срем и успоставила везу са Босутском четом и Фрушкогорским одредом.

¹⁴⁾ Зборник, том I, књ. 6, докуменат бр. 55.

ако треба онда и на ослобођену територију... Најбоље би било да остану у источној Босни и око ваше територије и због Србије и због вас...¹⁵⁾

Даљи развој НОП-а на територији Војводине не само што је потврдио исправност и далекосежност одлуке о упућивању главних снага из Срема у Босну, већ је недвосмислено демантовао сваку претпоставку о одласку снага из Срема у источну Босну на „зимовање“, о „пражњењу“ територије Срема и сл. Да Срем није испражњен види се по томе што је, после одласка 6. бригаде и Сремског одреда са три батаљона у источну Босну (један батаљон је ушао у састав 6. бригаде), у њему остао новоформиран 4. батаљон Сремског одреда. Његова је активност била врло велика. Распоређен по четатама и водовима широм Срема, овај батаљон је својим многобројним акцијама успео да за дуго прикрије од непријатеља одлазак наших главних снага у источну Босну. Само у току последња два месеца 1942. године он је извео преко 90 мањих и већих напада на непријатељска диврзишта и саобраћај. Нарочито су од великог значаја многобројне диврзије на железничкој прузи Београд — Загреб у којима је, поред партизана, први пут организовано учествовало и становништво оближњих села. Својим успешним акцијама снаге у Срему су омогућиле и оживљавање НОП-а у Бачкој и Банату. На тај начин створени су повољни услови за снажнији и још организованији развој НОП у току 1948. године. Сем горњих резултата, показало се да су успешна оружана дејства у току зиме 1942/43. године била могућна захваљујући, у првом реду, резервној подршци коју је народ Срема пружио својим борцима и јединицама и избором одговарајућих метода борбе која се у овом периоду карактерисала изненадним и краткотрајним нападима на непријатеља широм Срема.

СТВАРАЊЕ БРИГАДА

Многобројне акције и борбе вођене на почетку и у првој половини 1943. године на територији Срема и источне Босне и мања оружана активност у Банату и Бачкој, не само што су обезбедиле континуитет развоја НОП започет 1941. и 1942. године већ су и омогућиле нагли квалитативни и квантитативни успон овог покрета и брзо нарастање и формирање нових јединица. И, као што је познато, већ у првој половини 1943. године долази на подручју Срема и источне Босне до формирања три војвођанске бригаде.

Упоредо са тим повећавају се и стварају нови партизански одреди и формирају први војно-територијални органи, док се на територији Бачке и Баната све више учвршћује НОП и активирају оружане групе у борби против окупатора. Процес формирања јединица НОВ у овој години био је врло буран. У јануару и фебруару 1943. на територији Срема дејствује само један (4) батаљон. Већ у марту формиран је одред са два, односно три батаљона, а у јуну је формирана

¹⁵⁾ Зборник, том I, књ. 6, докуменат бр. 69.

и 3. војвођанска бригада. У јулу је постојећи одред преформиран и од њега су формирана два нова одреда (1. и 2. сремски одред), а у септембру у Срему је формирана и 4. војвођанска бригада. Упоредо са реорганизовањем и формирањем јединица у Срему, приступило се реорганизовању и формирању нових јединица у источној Босни. Средином априла формирана је 1. војвођанска бригада, а нешто касније и 2, док је 5. бригада формирана новембра 1943. У једном периоду 1943. године дејствовале су на територији Срема две бригаде и два одреда са укупно око 2 500 бораца, док су у источној Босни на почетку дејствовале две, а касније пет војвођанских бригада са око 4 000 — 5 000 бораца. Укупно је у овој години у Срему и источној Босни дејствовало око 6 000 — 7 000 бораца. На територији Бачке и северног Баната у овом периоду је, у изузетно тешким условима, дејствовало више међусобно недовољно повезаних оружаних група, а на територији јужног Баната дејствовао је Јужнобанатски одред који је под притиском непријатеља био принуђен да се више пута повлачи на Карпате у Румунију.

У циљу обједињавања дејстава војвођанских јединица на територији Војводине и источне Босне, а пре свега испољавање утицаја на бржи развитак оружане борбе на територији Бачке и Баната, Врховни штаб НОВ и ПОЈ доноси у мају 1943. одлуку да се формира Оперативни, а у јулу Главни штаб за Војводину, док је у источној Босни формирана у јулу 16. војвођанска дивизија. Формирање ГШ за Војводину имало је далекосежан значај. Он је одмах предузео мере да се што пре успостави веза са оружаним групама у Бачкој и Банату, а већ 5. августа, од преживелих бораца из Бачке који су се затекли на територији Срема, он доноси одлуку о формирању Бачко-барањског одреда. Нешто касније успостављена је веза са оружаним групама из северног Баната од којих је формиран Северобанатски партизански одред. Упоредо с тим Главни штаб предузима мере за стручно оспособљавање кадра, за даље формирање јединица и војно-територијалних органа у Срему. Већ 26. јула донета је одлука да се формира официрска школа, диверзантска чета, команда Сремског војног подручја (касније су формиране три команде војног подручја) и 10 команди места. Осим тога, у Срему је 1943. године формирана и специјална гранична чета која је имала задатак да спречава упад четника и шпијуна из Србије на територију партизанске „државе“ на делу између Земуна и Сремске Митровице.

Замах и значај борби које су водиле војвођанске јединице у току 1943. године био је знатан. Не рачунајући активност војвођанских јединица у источној Босни које су, поред напада на Власеницу, Бијељину, Брчко и друга места извеле и друге акције, снаге НОВ Срема су у тој години извеле преко 800 мањих и већих акција. Само у периоду јул — октобар, у Срему је изведено око 400 акција.¹⁶⁾ Од

¹⁶⁾ Извештај домобранске 4. оружничке пуковније 13/17—20/17 — Архив ВИИ.

тога је преко 50 напада изведено на јача непријатељска упоришта као што су: Липовац, Батровци, Строшинци, Бошњаци, Врбања, Сољани, Моровић, Шимановци, Јаково, Добановци, Чортановци, Ашања, Черевих, Баноштар, Вогањ, Гргуревци, Ириг, Купиново и друга места. Више акција саботаже и борби извели су у току ове године и партизански одреди и групе у Банату и Бачкој.

У борбама вођеним у Срему убијено је, рањено или заробљено око 6 000 непријатељских војника, заплењено је око 2 800 пушака, преко 100 пушкомитраљеза, а уништено је или оштећено преко 90 локомотива, око 500 вагона итд. У току борби за жетву, у којој је уништавано само оно што се није могло отети од непријатеља, уништено је преко 600 вагона жита, велики број вршалица и других пољопривредних справа. У преко стотину села живели су и радили органи народне власти, док је у 60 села уништена окупаторска власт итд.

ВЕЛИКИ ЗНАЧАЈ СРЕМА

Херојско држање становништва Срема, његова безрезервна подршка НОП-у и масовно учешће у оружаној борби, његова спремност на најтеже жртве, допринели су да се у 1943. години не само учврсти, него и озбиљно прошири фронт борбе против окупатора и домаћих издајника. Поред оружаних формација створених на територији Срема и источне Босне, народ Срема је постигао и низ крупних победа на линији стварања, развијања и учвршћивања органа народне власти, на политичкој и војној мобилизацији народа у борби против окупатора и домаћих издајника. Поред ОК, ОНОО, ОК АФЖ и других окружних политичких и ослободилачких органа, на територији Срема су током 1943. године формиран и сви покрајински политички и ослободилачки органи. Осим тога, војничким и политичким победама, постигнутим на овој територији, створени су повољни услови за учвршћивање и развијање оружане борбе на територији Бачке и Баната. Формирање Бачко-барањског одреда и реорганизовање Северобанатског одреда на територији Срема, одлучујуће су деловали на даљи развој НОП-а на подручју Бачке и Баната. Ово је, поред осталог, омогућило и непрекидно пребацивање добровољаца из Срема, Баната и Бачке у источну Босну. Река добровољаца свих националности, потекла на почетку године из Срема, касније се проширила и слила са реком добровољаца из Баната и Бачке. Не треба посебно наглашавати шта је за војвођанске јединице у источној Босни значио само мајски транспорт од 1 100 ненаоружаних бораца — добровољаца и 90 кола хране, одеће и лекова које је народ Срема послао својим бригадама. Непрекидан прилив нових бораца у току целе 1943. године довео је до формирања и снажног јачања партизанских одреда и бригада у Срему и источној Босни и до активирања НОП-а и партизанских одреда у Банату и Бачкој.

Поред успеха оружане борбе на подручју Војводине, а нарочито Срема, биће од интереса да се, макар и у најопштијим цртама, изнесу

и неке битније карактеристике дејства партизанских одреда и бригада у овој, за НОП Војводине значајној години.

Све чешћи напади и успеси наших снага у нападу на мања непријатељева упоришта у току 1942. и на почетку 1943. године принудили су га да постепено напушта систем контроле и одбране целе територије помоћу многих мањих гарнизона и да пређе на стварање мањег броја јачих упоришта. Ослонцем на њих, он је настојао да повременим испадима оствари контролу на деловима територије Срема под партизанима. Принуђен нашим дејствима да мења своју тактику, непријатељ је и наше снаге ставио пред нове проблеме. Тако се у току многих напада на непријатељска јача упоришта показало да за њихову ликвидацију нису више довољне снаге само одреда, већ су за то потребне јаче снаге које су способне да врше маневар на целој територији Срема. Услови за стварање и опстанак таквих снага били су створени наглим јачањем партизанских одреда и знатним проширивањем партизанске територије настале у процесу ликвидације мањих непријатељских упоришта. Осим тога, и бујна вегетација почетком лета 1943. године дозвољавала је безбеднији покрет и маневар јачих партизанских снага у Срему. Зато се, у вези са оваквом ситуацијом, већ у мају приступа формирању групе ударних батаљона, тј. 3. војвођанске бригаде, чије је и формално проглашење од стране ВШ извршено почетком јула. Борбе ове бригаде, заједно са снагама 1. и 2. сремског одреда, као и стечена искуства, омогућили су да се у септембру формира и 4. војвођанска бригада. Искуства стечена у овом периоду на подручју Срема показала су да је постојање партизанских одреда упоредо са бригадом (касније бригадама) било од изузетног значаја, и то не само за развој НОП већ и за успешна дејства саме бригаде. Одреди су својим мањим, али чешћим акцијама и диверзијама стално развлачили непријатељеве снаге и на тај начин пружали могућност да се бригада изненадно појављује на подручју где је он не очекује. У целини узев, битна обележја дејстава партизанских одреда и бригада у току 1943. године у Срему огледају се у жестоких борбама при нападу на непријатељска упоришта. Напади су се претежно изводили ноћу, били су изненадни и краткотрајни, а за њихово обезбеђење редовно се ангажовало више од 2/3 снага. Са овим снагама се настојало да се, макар и за кратко време, задрже непријатељеве снаге које су из суседних гарнизона редовно интервенисале. Од не мањег значаја је и искуство стечено у погледу ангажовања бригаде у борби против непријатеља. У том погледу значајно је истаћи да је на подручју Срема бригада врло често дејствовала по батаљонима, а сви чак и по четама. Осим тога, искуство је показало да се безбедност јачих партизанских јединица на овако скученом, проходном и комуникативном подручју може постићи само сталним покретима, маневрима и изненадном појавом на месту и у времену када то непријатељ не очекује.

У току ове године примена заседа, као форме успешне борбе против непријатеља, дошла је до пуног изражаја. Њима су неприја-

тељу не само наношени велики губици, већ је тиме и ефикасно штитиена слободна територија. Осим заседа, велика пажња, нарочито у другој половини године, поклоњена је диверзијама на железничким комуникацијама Срема. У овим акцијама, поред диверзантске чете и јединица одреда, врло често су биле ангажоване многе чете и батаљони бригаде, а у већим акцијама учествовала је и цела бригада.

Искуство из Срема стечено у току 1943. године показује да је дејство јачих партизанских снага сасвим могуће и у равници, у периоду бујне вегетације (пролеће — јесен), али под условом да се нађу и адекватне форме дејства. Међутим, у јесен и зиму су ове могућности знатно смањене. Искуство са овог подручја је показало да су крајем 1943. године главне снаге, тј. 3. и 4. војвођанска бригада, као што је био случај крајем 1942. године са главним снагама одреда, напустиле територију Срема и пребациле се у источну Босну, али су у Срему остали и дејствовали одреди. Задржавање бригаде у овом периоду на подручју Срема било је скопчано са великим ризиком и опасностима да буду изложене уништењу. Међутим, одлазак бригада надокнађен је многим акцијама и диверзијама вођеним на широком подручју Срема од снага 1. и 2. сремског одреда који су остали на овом подручју.

ВОЈВОЂАНСКЕ ДИВИЗИЈЕ

Развитак НОП-а у Срему, Банату и Бачкој у току 1943. године показао је да никакав терор није могао сломити вољу народа Војводине да се бори против окупатора и домаћих издајника, нити је могао задржати започети процес наглог нарастања, организационог и политичког учвршћивања НОП-а на овом подручју. Напротив, у току 1944. године НОП Војводине је учинио све како би се даље учврстио и омасовио. У тој години су уложени максимални напори за даље јачање постојећих и стварање нових бригада и дивизија, за још упорнију и одлучнију оружану борбу против непријатеља. А, као што је познато, резултати те борбе и напора нису били мали. Њихову вредност непријатељ је осетио на својим комуникацијама, уништеним јединицама и штабовима, заплењеној ратној техници и добрима, које је корисно за продужавање злочиначког рата против слободе и независности југословенских народа. Кроз борбу брзо расту и формирају се нове јединице. Све је већи прилив нових бораца. Почетком јануара 1944. поред 1. и 2. сремског одреда, у Срему је формирана нова, 6. војвођанска бригада, док је на територији југоисточног Срема, од комуниста и родољуба из Београда и Србије, формиран Мачвански одред. Борбе 6. војвођанске бригаде, 1. и 2. сремског одреда, вођене у првој половини 1944. године, омогућиле су, и поред многих непријатељских офанзива, вођених веома упорно и са јаким снагама, да се од новопритошлих бораца формира, у јулу још једна нова, 7. војвођанска бригада, као и још један одред. У Банату су у овом периоду, на месту Северобанатског и Јужнобанатског одреда, формирани Кикиндски, Вршачки, Белоцрквански, Зрењанински и Ковачички

партизански одред, док је у Бачкој, од постојећег Бачкобарањског одреда, формирано четири нова и то: Суботички, Сомборски, Новосадски и Шајкашки партизански одред. Да би се успешније и непосредније руководило многим одредима на територији Војводине и остварила тешња сарадња између појединих одреда, Главни штаб Војводине је донео одлуку да се почетком јула формирају оперативне зоне за Банат, Бачку и Срем. Међутим, услед даљег наглог револуционарног полета, врло повољне стратегијско-политичке ситуације, настале великим победама главнине НОВ Југославије која је незадрживо наступала ка Београду и победом III украјинског фронта, показало се да су организацијски оквири постојећих јединица у Војводини недовољни да приме нове борце и нове задатке у вези са предстојећим операцијама око Београда и на територији Војводине. Из тих разлога се почетком септембра пришло даљем реорганизовању јединица у Војводини. На место постојећа три партизанска одреда и диверзанског батаљона, у Срему су формиране четири нове војвођанске бригаде (8, 9, 10. и 11). Формирањем нових бригада снаге у Срему су нарастале на шест бригада са око 6—7 000 бораца, не рачунајући пет војвођанских бригада које су се од 1943. године налазиле ван територије Срема и Војводине. Упоредо са реорганизовањем партизанских одреда у Срему је извршено и реорганизовање партизанских одреда у Банату и Бачкој. У Банату су, од пет одреда и једног батаљона који је прешао из Срема формиране 12. и 13. војвођанска бригада, док је у Бачкој формирана 14. војвођанско-словачка и 15. војвођанска бригада „Петети“. Осим многих новоформираних бригада, дошло је почетком 1944. године и до формирања 36. војвођанске дивизије и штаба XII војвођанског корпуса, а крајем септембра и до формирања 51. војвођанске дивизије. Интензитет борби вођених на територији Војводине, а нарочито Срема, био је у току 1944. врло велики. Само је у Срему изведено преко 1 000 већих и мањих акција, док су партизанске јединице Бачке и Баната имале на десетине борби са непријатељем. Непријатељ је имао преко 3 500 убијених, рањених и заробљених војника, док је заплењено 8 топова, око 3 000 пушака и 150 митраљеза, а уништено 7 тенкова, 90 локомотива, преко 350 вагона, више десетина километара железничке пруге, уништено је или оштећено 30 бродова, порушено преко 40 мостова, оборена су два авиона итд.

САДЕЈСТВО ГЛАВНИМ СНАГАМА

Значај борби вођених на територији Срема, Бачке и Баната у току 1944. године само је делимично могуће изразити изнетим подацима о броју убијених непријатељских војника и уништеној техници. Њихов прави значај произилази из чињенице да је у том периоду изведено на стотине напада на непријатељева упоришта и његове колоне које су хитале у сусрет наступајућим снагама НОВ и Црвене армије, или су се потучене повлачиле на запад. Стотине диверзија и других акција изведено је у јеку VII непријатељске офанзиве, као и

у току борби за сам Београд. Тим борбама су јединице са територије Војводине пружиле знатну помоћ и подршку осталим снагама НОВ. Оне су нарочито помогле војвођанским бригадама у источној Босни које су у саставу 16. и 36. војвођанске дивизије XII корпуса водиле у току VII непријатељске офанзиве дуготрајне и натчовечанске борбе чије се тешкоће, напори, страдања и херојство могу мерити са страдањима и подвизима пролетерских јединица на Сутјесци. Исто тако, тешке борбе вођене су са непријатељем у току 1944. године, и на територији Срема. Са изузетно јаким снагама у више узастопних офанзива непријатељ је настојао да у дуготрајним и исцрпљујућим борбама разбије наше снаге у Срему и на тај начин обезбеди слободу маневра сопствених снага у борбама које су му предстојале око Београда. Осим тога, он је настојао да сигурно и неометано, у критичној 1944. години, покупи, њему тако потребну, летину. Зато он доводи своје свеже снаге и ангажује их против нас, нарочито у фебруарско-мартовској и јунско-августовској офанзиви. Међутим, све те офанзиве нису му ни за моменат могле обезбедити спокојство на територији Срема и Војводине.

Развој НОП-а и оружаних борби у току 1944. године на подручју Војводине карактерише се даљим општим квантитативним и квалитативним нарастањем снага и јачањем оружаног отпора окупатору и то не само на подручју Срема, већ и у Банату и Бачкој, упркос настојањима непријатеља да многобројним офанзивама уништи партизанске снаге на територији Војводине пре него што на ово подручје продру главне снаге НОВ и Црвене армије. У склопу ових мера свакако је карактеристична офанзива непријатеља на босутске шуме у фебруару и марту 1944. и касније на источну Босну против снага XII војвођанског корпуса. У току ове офанзиве коначно је дошло до прекида везе између Срема и источне Босне, чиме су у развоју НОП-а у Војводини створени нови проблеми. Хиљаде родољуба из Срема, Бачке и Баната, предвиђених да иду у Босну, требало је што пре примити у јединице да не би пале у руке непријатељу који је са великом упорношћу вршио притисак на становништво и слободну територију Срема. Међутим, као ни ранијих, ни ове године није било довољно оружја да би се наоружали сви они који су желели да се боре. Излаз из ситуације нађен је у појачаним нападима на непријатељска мања упоришта, заседама против мањих и одвојених колона итд. Са отетим и од савезника примљеним оружјем било је могуће јачати постојеће јединице и створити нову — 7. војвођанску бригаду. Међутим, овако нарасле снаге у Срему, услед јунско-августовске офанзиве непријатеља, није било могуће, без већег ризика, задржати у Срему у коме су се почетком јула нашли три одреда и две бригаде (Фрушкогорски, Посавски и Босутски одред и 6. и 7. војвођанска бригада) пред врло јаким непријатељским снагама. У таквој ситуацији донета је одлука да се новоформирана 7. војвођанска бригада, са Главним штабом Војводине, Босутским одредом и још неким позадинским деловима пребаци у Славонију. Одласком ових снага створени су

нешто повољнији услови за слободнији маневар одреда, а нарочито снага 6. бригаде која је у више узастопних борби у току ове офанзиве нанела непријатељу знатне губитке, а нарочито у борбама вођеним 17. и 18. јула на Фрушкој гори. Седма бригада је на свом путу до Славоније и у њеном источном делу постигла такође низ значајних победа и тиме посредно утицала на позитиван развој ситуације у Срему.

После јунско-августовске офанзиве непријатеља на Срем и његових локалних акција против партизанских одреда у Бачкој и Банату, партизански одреди и бригаде на територији Војводине налазе се у сталној офанзиви. Они постижу значајне војничке успехе и резултате у даљем организовању и политичком учвршћењу НОП-а и стварању нових бригада.

Учешће народа Војводине у борби против окупатора и домаћих издајника, започето 1941. године на позив Комунистичке партије Југославије, може се схватити и оценити само ако се схвате свенародни карактер и специфични услови у којима се развијао НОП Војводине и његова нераздвојна повезаност са НОП Југославије. Петнаест војвођанских бригада датих НОП-у у току рата, говори о масовности учешћа народа Војводине у оружаним формацијама наше НОВ, а преко 55 000 погинулих, стрељаних и обешених, од чега око 5 000 деце, докуменат је о терору окупатора и масовној подршци коју је народ ове покрајине дао у НОП-у Југославије.